

Horyzonty Polityki
2026, Vol. 17, N° 59

ŁUKASZ JUREK

<https://orcid.org/0000-0002-0078-471X>
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
lukasz.jurek@ue.wroc.pl
<https://doi.org/10.35765/HP.2026.1759.19>

Postawy wobec korzystania ze świadczeń socialnych przez migrantów

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem jest zdiagnozowanie postaw wobec korzystania ze świadczeń socialnych przez migrantów, i to zarówno w kontekście obcokrajowców przyjeżdżających do naszego kraju, jak i naszych rodaków wyjeżdżających na obczyznę. Ta dwukontekstowa operacjonalizacja (uwzględnienie perspektywy imigracji i emigracji) stanowi wartość dodaną do dotychczasowych badań nad postawami socialnymi.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Jednym z głównych wyzwań stojących przed polityką społeczną w czasach globalizacji i masowego przepływu ludności jest zapewnienie stabilności systemu zabezpieczenia społecznego. Chodzi dokładnie o kwestię korzystania przez imigrantów ze świadczeń socialnych – czy powinni mieć zapewniony dostęp na równi z autochtonami, czy też nie. Opinie na ten temat są zróżnicowane. Sprawa dodatkowo się komplikuje w zależności od tego, czy dotyczy rodaków wyjeżdżających za granicę, czy też obcokrajowców przyjeżdżających do nas. Opinie na ten temat zostały rozpoznane przy wykorzystaniu wyników sondażu diagnostycznego (CAWI), który został przeprowadzony w 2022 r. na reprezentatywnej próbie pełnoletnich mieszkańców Polski.

PROCES WYWODU: W toku prac badawczych wyróżniono pięć typów postaw: sceptyków socialnych, entuzjastów socialnych, szowinistów socialnych, ksenofili socialnych oraz niezdecydowanych. Następnie na podstawie wyników badania sondażowego oszacowano częstość występowania poszczególnych typów postaw w polskim społeczeństwie.

Sugerowane cytowanie: Jurek, Ł. (2026). Postawy wobec korzystania ze świadczeń socialnych przez migrantów. *Horyzonty Polityki*, 17(59), 363–382. <https://doi.org/10.35765/HP.2026.1759.19>.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Polacy są dość mocno zróżnicowani, jeśli chodzi o stosunek do korzystania ze świadczeń socjalnych przez migrantów. Udział poszczególnych postaw w tym zakresie kształtuje się następująco: entuzjaści socjalni 36,7%, niezdecydowani 33%, ksenofile socjalni 11,5%, sceptycy socjalni 9,7%, szowiniści socjalni 9,1%.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Dostępność świadczeń socjalnych dla migrantów budzi wiele kontrowersji. Dotychczas uwaga naukowców skupiała się głównie na kwestii szowinizmu socjalnego. Przyjęta perspektywa badawcza nie oddawała jednak należycie idei i skali tego problemu. W niniejszym opracowaniu zaprezentowano autorską koncepcję systematyzacji i operacjonalizacji tego typu postaw. Z przeprowadzonego badania wynika, że – wbrew intuicyjnym przypuszczeniom – szowinizm socjalny jest najrzadszą postawą w polskim społeczeństwie. Najliczniej reprezentowani są socjalni entuzjaści, którzy oczekują równego dostępu do świadczeń socjalnych dla każdego i wszędzie.

SŁOWA KLUCZOWE:

postawy socjalne, migracje, świadczenia socjalne, szowinizm socjalny, państwo opiekuńcze

Abstract

SOCIAL ATTITUDES TOWARDS THE USE OF WELFARE BENEFITS BY MIGRANTS

RESEARCH OBJECTIVE: The aim is to diagnose attitudes towards the use of welfare benefits by migrants, in the both contexts: foreigners moving to our country and our compatriots moving abroad. This dual-context operationalisation, which considers both immigration and emigration, provides added value to existing studies on welfare attitudes.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: In times of globalisation and mass population movements, one of the main challenges is ensuring the sustainability of the social security system. The key question is whether immigrants should have equal access to welfare benefits as natives. The issue is further complicated depending on whether it concerns compatriots moving abroad or foreigners moving to Poland. The results of a diagnostic survey (CAWI) conducted in 2022 on a representative sample of adult Polish residents were used to identify opinions in this regard.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Five types of attitude were identified during the research: welfare sceptics, welfare enthusiasts, welfare chauvinists, welfare xenophiles and the undecided.

RESEARCH RESULTS: Poles vary quite widely in their attitudes towards the use of welfare benefits by immigrants. The proportion of individual attitudes in this regard is as follows: welfare enthusiasts 36.7%, undecided 33%, welfare xenophiles 11.5%, welfare sceptics 9.7%, welfare chauvinists 9.1%.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The availability of welfare benefits for immigrants is highly controversial and is currently one of the main topics of public and academic discourse. To date, scholarly attention has mainly focused on the issue of welfare chauvinism. However, the research perspective adopted has not adequately captured the idea and scale of this problem. This study presents the author's concept of systematisation and operationalisation of such attitudes. The study shows that – contrary to intuitive assumptions – welfare chauvinism is the rarest attitude in Polish society.

KEYWORDS:

welfare attitudes, migrations, welfare benefits, welfare chauvinism, welfare state

WSTĘP

Globalizacja i ruchy migracyjne ludności rodzą szereg wyzwań dla systemów zabezpieczenia społecznego (van Oorschot, 2008). Wcześniej sprawa była względnie prosta. Człowiek rodził się i umierał w jednym kraju. W tzw. międzyczasie uczył się, pracował, rodził i wychowywał dzieci. Był częścią społeczeństwa. Ponoślił różne obciążenia (ekonomiczne i pozaekonomiczne) związane z tym uczestnictwem, w zamian otrzymując wsparcie i ochronę na czas ewentualnej niedoli. Migracje do innego kraju oczywiście się zdarzały, niemniej były rzadkością i najczęściej wiązały się z definitywną przeprowadzką. Metaforycznie można stwierdzić, że tak jak nowy organ przyjmuje się w organizmie po przeszczepie, tak i imigranci włączali się do nowego społeczeństwa przyjmując na siebie pełnię związanych z tym praw i obowiązków. W realiach krajów narodowych taki układ przez długi czas dość sprawnie funkcjonował.

Współcześnie skala migracji staje się masowa, a jej charakter jest coraz bardziej zróżnicowany (Kleiber, 2023). Kraje wysoko rozwinięte muszą zmierzyć się z tym wyzwaniem. Z jednej strony proces starzenia się ludności wymusza suplementowanie rynku pracy siłą roboczą

z innych krajów, z drugiej zaś zmasowany napływ obcokrajowców pociąga za sobą szereg różnorodnych konsekwencji społecznych i ekonomicznych. Problem ten jest szczególnie widoczny w krajach europejskich, które przez długi czas były „dawcami” kapitału ludzkiego, nie wykształciwszy przy tym samemu tradycji integracji czy asymilacji ludności napływowej (Duszczyk, 2011; Fihel & Okólski, 2018; Freeman, 2013). Nie ma zatem pewności co do tego, po pierwsze, na jakich zasadach mają być przyjmowani imigranci oraz, po drugie, jakie powinni mieć prawa, a jakie obowiązki.

Kwestie te budzą wiele kontrowersji, zwłaszcza jeśli chodzi o dostęp do świadczeń socjalnych. W założeniu system zabezpieczenia społecznego ma zapewniać obywatelom danego kraju bezpieczeństwo socjalne, czyli ochronę przed niezawinionym ubóstwem. Służy temu szeroka gama różnego rodzaju świadczeń pieniężnych i niepieniężnych, które są organizowane i finansowane przez państwo (władzę publiczną). Możliwość korzystania z tych „dobrodziejstw” przez obcokrajowców jest ściśle regulowana przepisami prawa, a zwłaszcza umowami międzynarodowymi (bilateralnymi) zawartymi między krajem pochodzenia emigranta oraz krajem goszczącym. W przypadku organizacji ponadnarodowych (takich jak np. Unia Europejska) sprawy te regulują specjalne konwencje, określające sposób koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego w krajach członkowskich (Uścińska, 2010).

Sprawy regulacyjno-prawne mają tutaj oczywiście kluczowe znaczenie, niemniej jednak ważne są także odczucia społeczne. Jak ludzie zapatrują się na kwestię korzystania przez imigrantów ze świadczeń socjalnych? Odpowiedź na to właśnie pytanie poszukiwana będzie w niniejszym artykule. Jego celem jest zdiagnozowanie postaw w tym zakresie, w zależności od tego, czy sprawa dotyczy osób migrujących do naszego kraju, czy też naszych rodaków udających się na obczyznę. Podjęta została próba nie tylko zdiagnozowania tych postaw, ale także oszacowania skali ich występowania w polskim społeczeństwie. Wykorzystane zostały do tego wyniki sondażu internetowego, który został przeprowadzony w 2022 r. na reprezentatywnej próbie pełnoletnich mieszkańców Polski.

TŁO TEORETYCZNE

Kraje wysoko rozwinięte stoją obecnie przed wieloma krytycznymi wyzwaniami. Wśród nich wymienia się, po pierwsze, masowy napływ ludności, która przybywa z zagranicy bądź to w celach zarobkowych, bądź to w poszukiwaniu schronienia, a także, po drugie, konieczność zapewnienia stabilności finansowej państwa opiekuńczego. Te dwa wyzwania często postrzegane są jako sprzeczne i wzajemnie się wykluczające (Kremer, 2016; van Oorschot, 2008). Świadczyć o tym może chociażby klasyczne już stwierdzenie M. Friedmana, że nie można mieć jednocześnie swobodnej imigracji oraz państwa opiekuńczego. Tłumaczył on, że w sytuacji otwartych granic państwa opiekuńcze stają się schronieniem dla biednych z całego świata, co prowadzi do drenażu funduszy socjalnych, a w długiej perspektywie do bankructwa finansów publicznych (Razin i in., 2011). Poza tym argumentem ekonomicznym ważny jest także argument socjologiczny. Zwrócił na niego uwagę G. Freeman (1986), twierdząc, że państwa opiekuńcze co do zasady muszą stanowić zamknięte systemy społeczne, w których ludzie dzielą się między sobą różnymi zasobami, a podstawą takiej redystrybucji są wspólne problemy i doświadczenia. Masowe ruchy ludności w sposób naturalny kruszą ideowe fundamenty tego układu. Napływ „obcych” prowadzi do rozbicia wewnętrznej spójności społeczeństwa, a w efekcie także do zaniku poczucia solidarności i współodpowiedzialności.

Obecnie tego typu retoryka zaczyna dominować w dyskursie politycznym i staje się mottem przewodnim dla wielu decydentów z krajów Europy Zachodniej oraz sporej części Europy Środkowo-Wschodniej (Haenraets & Roosma, 2024). Punktem wyjścia jest tutaj tzw. hipoteza magnetyzmu socjalnego (Borjas, 1999). Zakłada ona, że instytucja państwa opiekuńczego ściąga ludzi z innych krajów i zachęca ich do zmiany miejsca zamieszkania. Działa jak magnes, przyciągając emigrantów z tych miejsc na świecie, gdzie system socjalny albo jeszcze w ogóle się nie wykształcił, albo standard oferowanych świadczeń jest na dużo niższym poziomie.

W tych okolicznościach kluczowego znaczenia nabierają postawy ludności autochtonicznej, czyli obywateli krajów goszczących. Ich odczucia, jeśli chodzi o korzystanie przez obcokrajowców ze świadczeń socjalnych, są przedmiotem wielu badań społecznych. Z analiz

przeprowadzonych przez W. van Oorschota (2008) wynika, że we wszystkich krajach europejskich poziom solidaryzmu z imigrantami jest relatywnie niewielki – ludzie są skłonni wspierać ich w dużo mniejszym stopniu niż przedstawiciele innych grup tradycyjnie łączonych z pomocą socjalną państwa, takich jak seniorzy, osoby chore, niepełnosprawne czy bezrobotne. Oznacza to, że „ludzie stąd”, jak często określa się autochtonów, nie są – delikatnie rzecz ujmując – entuzjastycznie nastawieni do dzielenia się z „obcymi” zasobami państwa opiekuńczego.

W związku z powyższym coraz częściej postuluje się wykluczenie – częściowe lub całkowite – imigrantów z dostępu do świadczeń socjalnych. Wykluczenie częściowe zakłada stopniowe nabywanie praw socjalnych, na wzór wspinania się po „drabinie obywatelskiej” (Engelen, 2003). Chodzi o to, że uzyskiwanie dostępu do świadczeń ma być procesem rozłożonym w czasie, składającym się z różnych etapów, takich jak np. podjęcie pracy zarobkowej, opłacanie podatków itd. Zgodnie z tą koncepcją każda przyjezdny musi sobie na to zasłużyć i/lub zapracować. Pełny dostęp do świadczeń uruchamiany jest dopiero po spełnieniu wszystkich warunków, czyli po pomyślnym przejściu całego procesu adaptacji.

Dużo bardziej radykalną opcją jest całkowite wykluczenie imigrantów ze struktur państwa opiekuńczego. Taka postawa określana jest mianem „szowinizmu socjalnego” (ang. *welfare chauvinism*). Pojęcie to zostało ukute na początku lat 90. XX w. przez dwóch skandynawskich badaczy, J. Andersena oraz T. Bjørklunda (1990), którzy zwrócili uwagę na postępującą radykalizację dyskursu politycznego dotyczącego praw socjalnych imigrantów. Zauważyli oni, że progresywne partie w Danii i Norwegii coraz częściej „postulują ograniczenie świadczeń socjalnych tylko dla «swoich»” (s. 211).

W późniejszym okresie koncepcja szowinizmu socjalnego była wielokrotnie modyfikowana i rozwijana (Careja & Harris, 2022). Obecnie nie odnosi się ona już tylko do idei politycznej, lecz również do typu indywidualnej postawy. Kolejni badacze nazywali tę postawę w różny sposób, jako „nacjonalizm socjalny”, „restrykcyjność socjalną” lub „selektywny solidaryzm”. Bez względu na nazwę, idea omawianego zjawiska sprowadza się do tego samego, a mianowicie do odmawiania ludności napływowej prawa do korzystania ze świadczeń socjalnych na tych samych zasadach, jakie obowiązują

autochtonów. Należy zaznaczyć, że osoby o takich przekonaniach nie kwestionują zasadności funkcjonowania państwa opiekuńczego i wspierają ideę redystrybucji społecznej, jednak uważają, że dostęp do tego systemu powinien być ograniczony wyłącznie do rodowitych mieszkańców danego kraju.

Z perspektywy teoretycznej idea szowinizmu socjalnego jest dość oczywista. Problemy pojawiają się przy próbie empirycznej eksploatacji tego zjawiska. Mocno kłopotliwe jest przede wszystkim określenie jego skali i uwarunkowań. Nie ustalono bowiem, w jaki sposób powinna być wyznaczona granica oddzielająca szowinizm socjalny od innych analogicznych postaw. W dotychczasowych badaniach stosowano w tym zakresie dwojakié podejście: proste lub złożone (Careja & Harris, 2022).

Podejście proste bazuje tylko na jednym pytaniu, które odnosi się do kwestii praw socjalnych imigrantów. W tego typu badaniach respondenci zwykle pytani są o opinie na temat tego, czy – i ewentualnie pod jakim warunkiem – imigranci powinni mieć zapewniony dostęp do świadczeń socjalnych na równi z autochtonami. Ci, którzy odmawiają im takiego dostępu, klasyfikowani są jako należący do grona szowinistów socjalnych. Tego typu podejście badawcze stosowali m.in. B. Heizmann i in. (2018) oraz J. Mewes i S. Mau (2012), którzy do swych analiz wykorzystali wyniki Europejskiego Sondażu Społecznego.

Podejście złożone bazuje na kilku pytaniach (najczęściej dwóch). Pierwsze z nich, analogicznie do podejścia prostego, dotyczy kwestii korzystania przez obcokrajowców ze świadczeń socjalnych. W tym przypadku jest ono jednak zestawiane z innym pytaniem. W dotychczasowych badaniach to drugie pytanie zwykle weryfikowało ogólne nastawienie respondenta do państwa opiekuńczego. Na podstawie uzyskanych odpowiedzi do grona szowinistów socjalnych kwalifikowane były te osoby, które deklarowały poparcie dla działań redystrybucyjnych państwa, jednak wykluczały z tych działań ludność napływową. W takim ujęciu szowinizm socjalny stanowi kombinację postaw prosocjalnych i antyimigranckich.

Z oczywistych względów podejście złożone lepiej odzwierciedla ideę szowinizmu socjalnego niż podejście proste. Negatywny stosunek do korzystania przez obcokrajowców ze świadczeń socjalnych nie musi bowiem wynikać z niechęci do cudzoziemców, lecz z negatywnego nastawienia do państwa opiekuńczego. Osoba o takich

poglądach jest przeciwna korzystaniu ze świadczeń socjalnych przez przedstawicieli wszystkich kategorii społecznych, bez wyjątków, w tym również przez imigrantów. Takie nastawienie, mimo że zawiera elementy wykluczające, nie nosi znamion dyskryminacji, która jest immanentną cechą szowinizmu.

Zestawienie ze sobą obu powyższych parametrów, czyli stosunku do korzystania przez obcokrajowców ze świadczeń socjalnych oraz stosunku do państwa opiekuńczego, jest bez wątpienia ważnym i ciekawym uzupełnieniem koncepcji szowinizmu socjalnego. Niemniej jednak takie podejście obarczone jest dwiema zasadniczymi słabościami. Po pierwsze, daje bardzo ograniczoną (jeśli w ogóle) wiedzę na temat pozostałych (nieszowinistycznych) postaw. Przede wszystkim jednak, po drugie, nie odzwierciedla w pełni idei szowinizmu socjalnego.

Szowinizm to pojęcie złożone i wielowymiarowe. Pochodzi ono z francuskiego *chauvinisme* – od nazwiska Nicolasa Chauvina, postaci z komedii Eugène’a Scribe’a, żołnierza napoleońskiego pełnego bezkrytycznego uwielbienia dla cesarza. Internetowy słownik języka polskiego PWN (www.sjp.pwn.pl) proponuje dwie definicje tego słowa. Po pierwsze, jest to postawa, którą charakteryzuje brak tolerancji i przyznawanie uprzywilejowanej pozycji własnej płci, rasie lub grupie. Po drugie, jest to skrajny nacjonalizm wyrażający się w bezkrytycznym stosunku do własnego narodu oraz w pogardzie i nienawiści do innych narodów. Wynika z tego, że szowinizm jest nie tylko postawą dyskryminującą, lecz przede wszystkim przejawem podwójnej moralności, obłudy i nieuczciwości. Chodzi tutaj nie tyle o dyskredytowanie „obcych”, ile o promowanie „swoich” i stawianie ich w lepszej (bardziej uprzywilejowanej) pozycji.

Kiedy bada się problem szowinizmu, kluczowe wydaje się zatem uwzględnienie dwóch kontekstów. Po pierwsze, tego jak „obcy” mają być traktowani wśród „naszych” i, po drugie (analogicznie), jak „nasi” mają być traktowani wśród „obcych”. Odnosząc to do kwestii socjalnych, można powiedzieć, iż chodzi o to, czy obcokrajowcy przebywający w naszym kraju powinni mieć zapewniony dostęp do świadczeń na takich samych zasadach jak nasi rodacy, a także, czy nasi rodacy przebywający w obcym kraju powinni mieć zapewniony dostęp do świadczeń na takich samych zasadach jak obywatele państwa przyjmującego. Oczywiście w takim zestawieniu szowinistami socjalnymi są te

osoby, które odmawiają obcokrajowcom równego dostępu do świadczeń we własnym kraju i jednocześnie domagają się równego dostępu do świadczeń dla swoich rodaków przebywających na obczyźnie.

METODY BADAWCZE

Dane wykorzystane w niniejszym artykule pochodzą z badania, które zostało przeprowadzone w ramach projektu naukowego poświęconego kwestii moralności socjalnej. Badanie to zostało zaprojektowane przez zespół naukowy pracujący pod kierownictwem autora artykułu, a realizacja techniczna badania (zbieranie danych) została zlecona zewnętrznemu wykonawcy (Instytut Badawczy IPC). Prezentowane tutaj analizy stanowią samodzielne opracowanie i nie powielają opublikowanych wcześniej wyników.

Dane zostały pozyskane metodą CAWI (sondaż internetowy). Sondaż został przeprowadzony w trzecim kwartale 2022 r. Zakres terytorialny badania obejmował całą Polskę, a zakres podmiotowy stanowili pełnoletni mieszkańcy Polski. W badaniu udział wzięło 1512 osób. Próba była losowa z zastosowaniem doboru warstwowego proporcjonalnego, przy uwzględnieniu następujących cech: wiek, płeć, poziom wykształcenia oraz miejsce zamieszkania (województwo, miasto/wieś). Operatem losowania były ogólnopolskie panele respondentów. Charakter próby daje podstawy do generalizowania uzyskanych wyników przy maksymalnym błędzie oszacowania wynoszącym $\pm 3\%$ i poziomie ufności 95%. Szczegółowe informacje dotyczące przebiegu procesu badawczego oraz charakterystyki próby zostały opisane w monografii zatytułowanej *Moralność socjalna* (Jurek i in., 2023).

W badaniu sondażowym wykorzystano autorski kwestionariusz ankiety, który został skonstruowany specjalnie na potrzeby wspomnianego projektu naukowego. Kwestionariusz ten był dosyć obszerny i składał się (poza metryczką) z trzech zasadniczych części. Pierwsza z nich dotyczyła postaw socjalnych, druga była poświęcona kwestii nieuprawnionego korzystania ze świadczeń (nadużycia socjalne), a trzecia – kwestii powstrzymywania się od korzystania ze świadczeń (indyferencja socjalna).

Pytania, które w niniejszym opracowaniu stanowią bazę do analizy statystycznej, zawarte zostały w pierwszej części kwestionariusza,

czyli tej dotyczącej postaw socjalnych. Na tę część składało się łącznie szesnaście różnych stwierdzeń. Do każdego z nich respondenci ustosunkowywali się wskazując jeden z pięciu wariantów odpowiedzi: 1 – zdecydowanie się nie zgadzam, 2 – raczej się nie zgadzam, 3 – ani się zgadzam, ani się nie zgadzam, 4 – raczej się zgadzam, 5 – zdecydowanie się zgadzam. Kolejność poszczególnych stwierdzeń była przypadkowa. Te, które zostały wykorzystane w tym artykule, ułożone zostały na trzeciej i jedenastej pozycji. Stwierdzenie z trzeciej pozycji sformułowane było w następujący sposób: „Polacy mieszkający i pracujący w innych krajach powinni mieć dokładnie takie samo prawo do korzystania ze świadczeń socjalnych, jak obywatele tych krajów”. Z kolei stwierdzenie ułożone na jedenastej pozycji miało następującą treść: „Obcokrajowcy mieszkający i pracujący w Polsce powinni mieć dokładnie takie samo prawo do korzystania ze świadczeń socjalnych, jak Polacy”.

PROCES WYWODU

Pierwsze stwierdzenie, które poddano analizie statystycznej, dotyczyło prawa obcokrajowców mieszkających i pracujących w Polsce do korzystania ze świadczeń socjalnych na takich samych zasadach, jakie obowiązują Polaków. Opinie na temat tego stwierdzenia zostały zaprezentowane w tabeli 1. Okazuje się, że zgadza się z nim (zdecydowanie lub raczej) 53,8% respondentów, a nie zgadza się (zdecydowanie lub raczej) 23,1% respondentów. Pozostali ani się zgadzali, ani się nie zgadzali.

Tabela 1. Wskazania respondentów wobec stwierdzenia: „Obcokrajowcy mieszkający i pracujący w Polsce powinni mieć dokładnie takie samo prawo do korzystania ze świadczeń socjalnych, jak Polacy” (n=1512)

zdecydowanie się nie zgadzam	raczej się nie zgadzam	ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	raczej się zgadzam	zdecydowanie się zgadzam
188	161	350	512	301

Źródło: oprac. własne.

Stosując podejście proste, można stwierdzić, że niemal jedna czwarta mieszkańców Polski to szowiniści socjalni. Chodzi oczywiście o te 23,1% respondentów, którzy odmawiają osobom migrującym

do naszego kraju prawa do korzystania ze świadczeń socjalnych na równi z Polakami. Ten wynik jest jednak tylko pozorny, bowiem – jak już to zostało wcześniej stwierdzone – taka wykluczająca postawa wcale nie musi nosić znamion dyskryminacji. Może to być element szerszego światopoglądu, który jest neutralny i wolny od uprzedzeń. Co istotne, nie chodzi tutaj, jak to było dotychczas ujmowane, o stosunek do polityki socjalnej państwa. Ta kwestia wydaje się mieć raczej drugorzędne znaczenie. Chodzi przede wszystkim o uznanie państwa opiekuńczego za wyłączną domenę rodowitych mieszkańców danego kraju. Dla osoby o takim przekonaniu nie ma znaczenia, czy sprawa dotyczy obcokrajowców przybywających do jego kraju, czy też jego rodaków udających się na obczyznę. I w jednym, i w drugim przypadku stosunek do korzystania ze świadczeń socjalnych jest jednakowo negatywny.

Należyte zdiagnozowanie szowinizmu socjalnego wymaga zatem uwzględnienia jeszcze drugiego wątku, a mianowicie tego, jakie prawa socjalne powinny przysługiwać Polakom przebywającym za granicą. Opinie na ten temat zostały zaprezentowane w tabeli 2. Okazuje się, że uzyskane wyniki są bardzo zbliżone do tych z poprzedniego przypadku. 56% respondentów zgadza się (zdecydowanie lub raczej) ze stwierdzeniem, że Polacy mieszkający i pracujący w obcym kraju powinni mieć takie samo prawo do korzystania ze świadczeń socjalnych jak obywatele tego kraju. Nie zgadza się z nim (zdecydowanie lub raczej) 26,1% respondentów. Pozostali ani się zgadzają, ani się nie zgadzają.

Tabela 2. Wskazania respondentów wobec stwierdzenia: „Polacy mieszkający i pracujący w innych krajach powinni mieć dokładnie takie samo prawo do korzystania ze świadczeń socjalnych, jak obywatele tych krajów” (n=1512)

zdecydowanie się nie zgadzam	raczej się nie zgadzam	ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	raczej się zgadzam	zdecydowanie się zgadzam
215	179	272	461	385

Źródło: oprac. własne.

Zasadnicze pytanie, jakie się w tym miejscu nasuwa, brzmi: jak te dwie opinie mają się do siebie? Czy osoby odmawiające obcokrajowcom równego dostępu do świadczeń socjalnych w Polsce stanowią tę samą grupę, która odmawia Polakom dostępu do świadczeń na

obczyźnie? Weryfikacja tego zagadnienia wymaga zestawienia ze sobą obu wyników. Rezultat takiego „skrzyżowania” został zaprezentowany w tabeli 3. Następnie przeprowadzono kalkulacje w taki sposób, aby ułatwić interpretację uzyskanych wyników. W pierwszym kroku wyodrębniono grupę „niezdecydowanych” – osoby, które nie miały wyrobionego zdania (zaznaczyły opcję „ani się zgadzam, ani się nie zgadzam”) w odniesieniu do przynajmniej jednego z analizowanych stwierdzeń. Liczebność tej grupy wyniosła 499, co stanowiło 33% ogółu. W następnym kroku zagregowano wyniki w taki sposób, aby uchwycić kierunek postawy, czyli uzyskać wskazania jednoznacznie pozytywne („tak”) lub negatywne („nie”). Dokonano tego poprzez połączenie odpowiedzi „zdecydowanie” i „raczej”, zarówno w przypadku zgadzania się, jak i niezgadzania się z analizowanymi stwierdzeniami. Wyniki tych przekształceń zostały zaprezentowane w tabeli 4.

Tabela 3. Opinie na temat dostępu do świadczeń socjalnych: obcokrajowcy w Polsce *versus* Polacy za granicą (n=1512)

		OBCOKRAJOWCY W POLSCE				
		zdecydowanie się nie zgadzam	raczej się nie zgadzam	ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	raczej się zgadzam	zdecydowanie się zgadzam
POLACY ZA GRANICĄ	zdecydowanie się nie zgadzam	61	23	37	60	34
	raczej się nie zgadzam	35	28	36	62	18
	ani się zgadzam, ani się nie zgadzam	24	41	123	56	28
	raczej się zgadzam	40	41	100	212	68
	zdecydowanie się zgadzam	28	28	54	122	153

Źródło: oprac. własne.

Tabela 4. Opinie na temat dostępu do świadczeń socjalnych: obcokrajowcy w Polsce *versus* Polacy za granicą, wersja zmodyfikowana (z wyłączeniem niezdecydowanych, n=1013)

		OBCOKRAJOWCY W POLSCE	
		NIE	TAK
POLACY ZA GRANICĄ	NIE	147	174
	TAK	137	555

Źródło: oprac. własne.

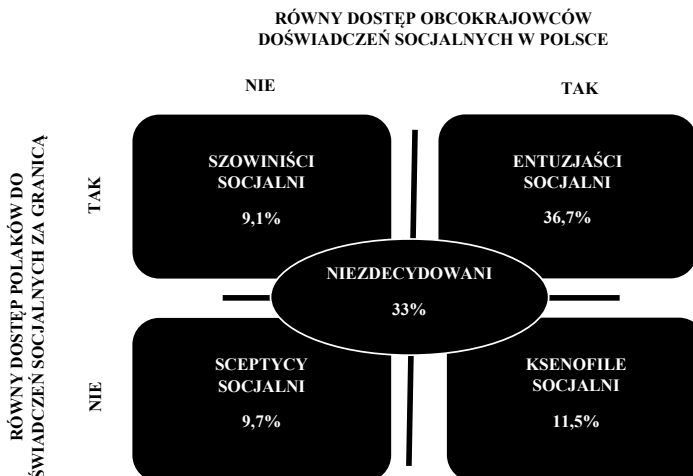
Z danych zamieszczonych w tabeli 4 wynika, że opinie na temat dostępu imigrantów do świadczeń socjalnych są dość zróżnicowane, i to zarówno w kontekście obcokrajowców przebywających w Polsce, jak i Polaków przebywających za granicą. Najwięcej respondentów jest spójnych w swoich (deklarowanych) opiniach, czyli albo konsekwentnie odmawiają jednemu i drugiemu dostępowi do świadczeń socjalnych (takich respondentów jest 147), albo uważają, że jedni i drudzy powinni mieć zapewniony dostęp do świadczeń na równi z autochtonami (takich respondentów jest 555). Pozostali respondenci okazali się niespójni w swoich (deklarowanych) opiniach. Część z nich odmawia obcokrajowcom równego dostępu do świadczeń socjalnych w Polsce, ale domaga się takiego dostępu dla Polaków przebywających na obczyźnie (takich respondentów jest 137). Pozostali (144 respondentów) są również niespójni, ale odwrotnie, tzn. odmawiają Polakom przebywającym w obcym kraju dostępu do świadczeń na równi z rodowitymi mieszkańcami tego kraju, ale uważają, że taki dostęp powinien być zapewniony obcokrajowcom przebywającym w Polsce.

Powyższe grupy respondentów utożsamiają odmienne postawy wobec korzystania przez imigrantów ze świadczeń socjalnych. Każda z tych postaw jest na swój sposób osobliwa i wymaga osobnego omówienia.

WYNIKI

Bazując na danych zawartych w tabelach 3 i 4, wyszczególniono pięć podstawowych typów postaw wobec korzystania ze świadczeń socjalnych przez migrantów. Ilustracja graficzna tego podziału została zamieszczona na rysunku 1.

Rysunek 1. Typy postaw wobec korzystania przez migrantów ze świadczeń socjalnych

Źródło: oprac. własne.

Pierwszy typ postawy to niezdecydowani. Są to osoby, które nie mają wyrobionej opinii na temat tego, czy obcokrajowcy przebywający w ich kraju powinni mieć zapewniony dostęp do świadczeń socjalnych na równi z autochtonami i/lub czy ich rodacy przebywający w obcym kraju powinni mieć zapewniony dostęp do świadczeń na równi z obywatelami tego kraju. W Polsce udział osób niezdecydowanych został oszacowany na 33%.

Drugi typ postawy reprezentują osoby uważające, że zarówno obcokrajowcy przebywający w Polsce, jak i Polacy przebywający za granicą powinni mieć taki sam dostęp do świadczeń socjalnych co autochtoni. Są to osoby spójne w swoich przekonaniach, oczekujące takich samych praw dla obcokrajowców, jak i dla swoich krajan. Osób o takich poglądach jest w Polsce zdecydowanie najwięcej, a ich udział został oszacowany na 36,7%. Ze względu na to, że pozytywnie podchodzą oni do korzystania ze świadczeń socjalnych przez każdego i wszędzie, proponuję określić ich mianem „entuzjastów socjalnych”.

Trzeci typ postaw reprezentują osoby uważające, że zarówno obcokrajowcy przebywający w Polsce, jak i Polacy przebywający za granicą nie powinni mieć takiego samego dostępu do świadczeń co autochtoni. Są to osoby, które uważają zasoby państwa opiekuńczego

za wyłączną domenę rodowitych mieszkańców danego kraju. Podobnie jak przedstawiciele poprzedniej grupy, są oni spójni w swoich poglądach, jednak w przeciwnym kierunku. Sprzeciwiają się w równym stopniu prawom socjalnym i nie ma tutaj znaczenia, kogo sprawa dotyczy – czy własnych rodaków, czy przybyszów z innych krajów. Udział osób o takich poglądach został oszacowany na 9,7%. Ze względu na to, że krytycznie podchodzą oni do udziału wszystkich migrantów w instytucjach państwa opiekuńczego, proponują określić ich mianem „sceptyków socjalnych”.

Czwarty typ postaw reprezentują osoby, które odmawiają równego dostępu do świadczeń socjalnych obcokrajowcom przebywającym w Polsce, ale domagają się takiego dostępu dla Polaków przebywających za granicą. To właśnie osoby o takich poglądach powinny być określane mianem „szowinistów socjalnych”. Są one niespójne w swoich przekonaniach – oczekują innych (lepszyc) praw dla swoich rodaków i dyskredytują przy tym obcokrajowców. Jest to przejaw dwulicowości, obłudy i niesprawiedliwości, czyli cech charakterystycznych dla szowinizmu. Co ciekawe, wbrew intuicyjnym przypuszczeniom, spośród wszystkich wyróżnionych postaw udział tej jest w Polsce najmniejszy (9,1%).

Ostatni (piąty) typ postaw reprezentują osoby uważające, że obcokrajowcy przebywający w Polsce powinni mieć zapewniony taki sam dostęp do świadczeń jak Polacy, ale odmawiają takiego prawa Polakom przebywającym za granicą. Jest to postawa odwrotna do szowinizmu socjalnego – polega na dyskredytowaniu „swoich” i jednoczesnym promowaniu „obcych”. Co ciekawe, udział osób o takich przekonaniach został oszacowany na 11,5%, co jest trzecim w kolejności najwyższym wynikiem. Proponuję nazwać tę postawę „ksenofilią socjalną”.

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Kwestia dostępności świadczeń socjalnych dla imigrantów budzi obecnie wiele kontrowersji. Opinie na ten temat są bardzo zróżnicowane. Odwołując się do koncepcji zasługiwalności (Michoń, 2021; van Oorschot, 1998, 2000), można stwierdzić, że opinie te kształtują się pod wpływem wielu czynników. Duże znaczenie ma przede wszystkim

charakter migracji, czyli to, czy jest ona dobrowolna czy wymuszona. Wiele zależy również od „wkładu” imigrantów w system socjalny, czyli od tego, czy pracują legalnie i należycie opłacają daniny publiczne.

Takich potencjalnych determinant jest sporo, a to mocno komplikuje prowadzenie badań w tym zakresie. Właściwe rozpoznanie omawianego tematu bezwzględnie wymaga zatem przestrzegania rygoru metodologicznego. Tyczy się to zwłaszcza badań sondażowych. Na jakość uzyskanych wyników duży wpływ ma konstrukcja kwestionariusza, w tym przede wszystkim kontekst i kolejność zadawanych pytań, a także sposób ich sformułowania.

W niniejszym artykule zaprezentowane zostały wyniki badania, w którym respondenci pytani byli o to, czy migranci, którzy mieszkają i pracują w jakimś kraju, powinni mieć zapewniony taki sam dostęp do świadczeń socjalnych, jak rodowici mieszkańcy tego kraju. Kluczowe wydaje się tutaj sformułowanie „mieszkają i pracują”, co w sposób jasny sugeruje, iż sprawa dotyczy obcokrajowców, którzy są już w dużym stopniu zintegrowani i włączeni w ramy nowego społeczeństwa. Poprzez legalne zatrudnienie zdążyli się już „wkupić” w system socjalny. Wykluczone zostały zatem przypadki nielegalnej imigracji czy turystyki socjalnej, które w powszechnym odczuciu budzą negatywne emocje.

Kolejny wątek, który wydaje się mieć duże znaczenie dla analizowanego problemu, a który nie został wzięty pod uwagę, to szerszy kontekst przeprowadzonego badania. Nie można wykluczyć, że omawiane tutaj postawy socjalne są w dużym stopniu uzależnione od ogólnych postaw wobec ludności napływowej. Przypuszczalnie pozytywny stosunek do imigrantów przekłada się na bardziej inkluzywne łączenie ich z instytucjami państwa opiekuńczego i odwrotnie, negatywne nastawienie do imigrantów skutkuje chęcią wykluczania ich z dostępu do świadczeń socjalnych. Z dotychczas przeprowadzonych badań naukowych jasno wynika, że postawy wobec imigrantów są determinowane zarówno cechami osobistymi respondentów, jak również charakterystyką otoczenia, a zwłaszcza sytuacją społeczną, ekonomiczną, demograficzną i instytucjonalno-prawną (Davidov & Semyonov, 2017; Hellwig & Sinno, 2017; Paas & Halapuu, 2012). Nie jest to zatem kategoria uniwersalna. Zmienia się w czasie i przestrzeni. Z tego właśnie względu konieczne jest uwzględnienie specyfiki miejsca i czasu przeprowadzenia badania.

A sytuacja była wówczas w Polsce bardzo nietypowa. Niespełna pół roku po rozpoczęciu inwazji militarnej Rosji na Ukrainę, która wywołała exodus i masowy napływ ludności z obszaru objętego działaniami wojennymi. Dodatkowo był to także czas nasilającego się kryzysu na granicy z Białorusią, związanego z nielegalną migracją osób pochodzenia afrykańskiego i azjatyckiego. Te wydarzenia były szeroko komentowane w przestrzeni publicznej i można domniemywać, że nie pozostały bez wpływu na opinię społeczną.

W niniejszym opracowaniu podjęto temat postaw wobec korzystania przez imigrantów ze świadczeń socjalnych. Oczywiście nie jest to zagadnienie nowe. Badania w tym zakresie prowadzone są już od przeszło trzech dekad. Dotychczas skupiano się jednak prawie wyłącznie na kwestii szowinizmu socjalnego. Postawa ta była przedstawiana jako problem o rosnącym znaczeniu politycznym i społecznym. Wielu naukowców podejmowało próby jego empirycznej eksploracji, z większymi lub mniejszymi sukcesami. Niestety przyjęta przez nich perspektywa badawcza nie oddawała należycie idei szowinizmu. Skupiała się wyłącznie na aspekcie wykluczającym „obcych” (perspektywa imigracji), pomijając kluczowy wątek promowania „swoich” w analogicznych sytuacjach (perspektywa emigracji). Dodatkowo w dotychczasowych rozważaniach praktycznie pomijano temat pozostałych postaw. Taki dualny podział na szowinistów i nieszowinistów okazał się zbyt uproszczony i daleki od rzeczywistości.

Te niedoskonałości sprowokowały autora niniejszego tekstu do przedstawienia własnej klasyfikacji omawianych postaw. W toku prac badawczych ustalono, że najliczniej reprezentowani w polskim społeczeństwie są entuzjaści socjalni, opowiadający się za równym dostępem do świadczeń socjalnych dla wszystkich i wszędzie. W kontrze do nich są sceptycy socjalni, czyli osoby, które odmawiają równego dostępu do świadczeń każdemu, kto nie jest rodowitym mieszkańcem danego kraju. Należy zaznaczyć, że w takiej postawie nie ma nic zdrożnego. Co prawda jest ona wykluczająca, ale nie dyskryminująca. Wyklucza bowiem wszystkich po równo, „swoich” i „obcych”. Zastanawiające jest tylko, jak zdaniem osób o takich poglądach należałoby zapewnić bezpieczeństwo socjalne migrującej ludności (np. zagranicznych pracowników), której już teraz jest bardzo dużo i której liczba jeszcze wzrośnie wraz z postępowaniem procesu globalizacji?

Kolejny typ postawy to szowinizm socjalny, który polega na domaganiu się innych (lepszyc) praw dla swoich rodaków niż dla obcokrajowców. Dużo w tym obłądy i hipokryzji. Spośród pięciu wyróżnionych postaw ta okazała się jednak najrzadziej reprezentowana w polskim społeczeństwie.

W kontrze do szowinistów socjalnych są socjalni ksenofile. Ta grupa odmawia własnym rodakom przebywającym na obczyźnie dostępu do świadczeń socjalnych na równi z autochtonami, ale domaga się takiego prawa dla obcokrajowców przebywających w Polsce. Pomijając tutaj kwestię oceny moralnej, należy zaznaczyć, że jest to trzecia w kolejności najliczniej reprezentowana postawa w polskim społeczeństwie. Ten dość osobliwy wynik jest trudny do wytłumaczenia. Zastanawiające jest, czy jest to tylko polska specyfika, czy raczej taka sytuacja ma miejsce również w innych krajach europejskich? Ciekawe jest także, czy ta postawa rozprzestrzeniła się w polskim społeczeństwie pod wpływem historycznych okoliczności (wojna i masowe migracje), jakie miały miejsce w czasie przeprowadzania badania sondażowego, czy raczej jest to bardziej trwały fenomen? Pytania te pozostają otwarte, a poszukiwanie odpowiedzi na nie wymaga przeprowadzenia kolejnych, tym razem bardziej pogłębionych, badań.

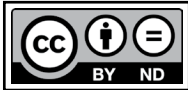
BIBLIOGRAFIA

- Andersen, J.G., & Bjørklund, T. (1990). Structural changes and new cleavages: the progress parties in Denmark and Norway. *Acta Sociologica*, 33(3), 195–217.
- Borjas, G.J. (1999). Immigration and welfare magnets. *Journal of Labor Economics*, 17(4), 607–637. DOI: 10.1086/209933
- Careja, R., & Harris, E. (2022). Thirty years of welfare chauvinism research: Findings and challenges. *Journal of European Social Policy*, 32(2), 212–224. DOI: 10.1177/09589287211068796
- Davidov, E., & Semyonov, M. (2017). Attitudes toward immigrants in European societies. *International Journal of Comparative Sociology*, 58(5), 359–366. DOI: 10.1177/0020715217732183
- Duszczyk, M. (2011). *Polityka imigracyjna Unii Europejskiej oraz swobodny przepływ pracowników*. Warszawa: Aspra.

- Engelen, E. (2003). How to Combine Openness and Protection? Citizenship, Migration, and Welfare Regimes. *Politics and Society*, 31(4), 503–536. DOI: 10.1177/0032329203256951
- Fihel, A., & Okólski, M. (2018). Przemiany cywilizacyjne, ludnościowe i starzenie się społeczeństwa. W M. Okólski (Red.), *Wyzwania starzejącego się społeczeństwa. Polska dziś i jutro* (s. 22–65). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Freeman, G.P. (1986). Migration and the political economy of the welfare state (USA and Europe). *Annals – The American Academy of Political & Social Science*, 485, 51–63.
- Freeman, G.P. (2013). Migration and the Political Economy of the Welfare State: Thirty Years Later. W *Europe's immigration challenge: Reconciling Work, Welfare and Mobility*, 485, 15–31.
- Haenraets, R., & Roosma, F. (2024). Welfare chauvinism in times of crises: The impact of the radical right political discourse. *Journal of European Social Policy*, 34(2), 159–174. DOI: 10.1177/09589287231224601
- Heizmann, B., Jedinger, A., & Perry, A. (2018). Welfare chauvinism, economic insecurity and the asylum seeker “crisis.” *Societies*, 8(3), 83. DOI: 10.3390/soc8030083
- Hellwig, T., & Sinno, A. (2017). Different groups, different threats: public attitudes towards immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(3), 339–358. DOI: 10.1080/1369183X.2016.1202749
- Jurek, Ł., Gilga, K., Kamiński, S., Szczepaniak-Sienniak, J., & Żuk, P. (2023). *Moralność socjalna*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Kleiber, M. (2023). Masowe migracje ludności – rozwiązywalny problem czy nieuniknione dramaty? *Nauka*, 4, 37–43. DOI: 10.24425/nauka.2023.148225
- Kremer, M. (2016). Earned citizenship: Labour migrants' views on the welfare state. *Journal of Social Policy*, 45(3), 395–415. DOI: 10.1017/S0047279416000088
- Mewes, J., & Mau, S. (2012). Chapter Five. Unraveling Working-Class Welfare Chauvinism. W S. Svallfors (Red.), *Contested Welfare States* (s. 119–157). Redwood City: Stanford University Press. DOI: 10.1515/9780804783170-008
- Michoń, P. (2021). Deservingness for “Family 500 +” Benefit in Poland: Qualitative Study of Internet Debates. *Social Indicators Research*, 157(1), 203–223. DOI: 10.1007/s11205-021-02655-1
- Paas, T., & Halapuu, V. (2012). Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies. *Eastern Journal of European Studies*, 3(2), 161–176. https://www.norface-migration.org/public_uploads/NDP_23_12.pdf

- Razin, A., Sadka, E., & Suwankiri, B. (2011). *Migration and the Welfare State: Political-Economy Policy Formation*. Cambridge–London: MIT Press.
- Uścińska, G. (2010). Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego jako instrument rozwoju swobodny przepływu osób: nowe regulacje unijne. *Polityka Społeczna*, 11-12, 1–5.
- van Oorschot, W. (1998). Deservingness and conditionality of solidarity. *Sociale Wetenschappen*, 41(3), 54–78.
- van Oorschot, W. (2000). Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public. *Policy and Politics*, 28(1), 33–48. DOI: 10.1332/0305573002500811
- van Oorschot, W. (2008). Solidarity towards immigrants in European welfare states. *International Journal of Social Welfare*, 17(1), 3–14. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2007.00487.x

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License http://creativecommons.org/licenses/by_nd/4.0/